

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ГУМАНІТАРНІ СТУДІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 25

До збірника ввійшли результати наукових досліджень молодих учених, аспірантів і студентів різних гуманітарних факультетів ВНЗ України та країн СНД.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться філософією і політологією.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	А. Є. Конверський, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України
ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА	С. В. Руденко, д-р філос. наук, доц.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Л. В. Губерський, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України; В. А. Бугров, канд. філос. наук, проф.; І. С. Добронравова, д-р філос. наук, проф.; Д. В. Неліпа, д-р політ. наук, доц.; М. І. Обушний, д-р політ. наук, проф.; В. І. Панченко, д-р філос. наук, проф.; А. О. Приятельчук, канд. філос. наук, проф.; М. Ю. Русин, канд. філос. наук, проф.; Є. А. Харьковщенко, д-р філос. наук, проф.; В. Ф. Цвих, д-р політ. наук, проф.; Л. О. Шашкова, д-р філос. наук, проф.; П. П. Шляхтун, д-р філос. наук, проф.; В. І. Ярошовець, д-р філос. наук, проф.
Адреса редколегії	01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60 філософський факультет ☎ 239 32 81
Затверджено	Наказ МОН України №261 від 06.03.15 Постановою президії ВАК України № 1–05/4 від 22.04.11
Рекомендовано	Вченою радою філософського факультету від 30.03.15 (протокол № 4)
Відповідальний секретар	Соболєвський Я.А., канд. філос. наук

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, відповідної галузевої термінології, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та носії не повертаються.

Внесено до Російського індексу наукового цитування
(ліцензійний договір № 374–06/2013 від 27 червня 2013 року)
Внесён в Российский индекс научного цитирования
(лицензионный договор № 374–06/2013 от 27 июня 2013 года)

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2015

МЕДІАПРОСТІР УКРАЇНИ НА ПЕРЕХРЕСТІ СВІТОВИХ МЕДІАКУЛЬТУРНИХ ВЕКТОРІВ

У статті досліджуються особливості формування медіапростору України, яка знаходиться на перехресті світових медіакультурних векторів "Схід – Захід".

Ключові слова: медіакультура, мас-медіа, "Схід", "Захід", цивілізація.

Поступ України до демократії вимагає становлення медіакультури, яка би формувала культуру толерантності сучасного суспільства та враховувала як західноєвропейський досвід політико-правового облаштування суспільства, так і етико-естетичні засади культури Сходу. Формування нової культури публічного суспільного дискурсу, нових форм діалогу культури, толерантності соціального спілкування вимагають метафізичної рефлексії особливостей формування медіакультури України, яка долучена до культур як Сходу, так і Заходу.

Культурно-цивілізаційна вісь розвитку "Схід – Захід" була й залишається фактором напруги та вибору всередині української спільноти впродовж тисячолітньої історії України. Географічне розташування нашої країни на шляху між Європою та Азією – існування на межі культур та локальних цивілізацій – зробило Україну своєрідним буфером у її відносинах із Заходом і Сходом. Тому особливостями розвитку культури стало поєднання східного та західного менталітету, світопочуття, способу життя та його осмислення в соціальних теоріях. І. Лисяк-Рудницький вказуючи на приналежність України до культур Заходу і Сходу та на їхній своєрідний синтез у нашому суспільстві, зазначав, що етос і естетичне буття українського народу вкорінені в духовній традиції східного християнства. Але оскільки країна одночасно була в своїй соціальній і політичній структурі частиною європейського світу, українці прагнули до синтезу між Сходом і Заходом. Та особливістю України, що вона розташована між світами грецько-візантійської і західної культур та законний представник їх обох, позначилася на тому, що вона намагалася протягом своєї історії "поєднати ці дві традиції в живу синтезу" [6, с. 9].

Характеризуючи особливості історичної долі України, Ю. Павленко зазначає, що на формуванні її культури позначився вплив як Заходу, так і Сходу. "За всіма своїми істотними ознаками праслов'янство органічно належало до сім'ї європейських етносів середньої смуги Європи", що дає підстави вважати праслов'янство європейським суспільством, але, водночас, розміщення на незначній відстані від цивілізації Сходу обумовило причетність його до азіатського кола культур і цим зумовило "подвійність історичного буття праслов'янства" [13, с. 330]. Завдяки Великому шовковому шляху, Олов'яному шляху, "шляху із варяг у греки" населення України налагоджувало зв'язки як із країнами Заходу, так і Схо-

ду. На культуру народів, які заселяли територію України в I тис. до н.е., значний вплив мала грецька культура. Існування на сучасних теренах України давньогрецьких міст, а пізніше візантійських, римських, генуезьких, венеціанських та турецьких колоній, їхні торговельні зв'язки із слов'янськими племенами позначилися на її культурі й духовності народу. Безпосередні зв'язки предки українців мали з народами Кавказу, Межиріччя, Персії, Візантії, Османської імперії, країнами Балкан та ін. На території сучасної України існували утворення східних і західних готів, авар, гунів, хозар, печенігів, кримських татар. Впливи цих народів позначилися на особливостях формування культури України, яка знаходилася на перехрестях східної і західної цивілізаційних осей.

Зв'язки зі Сходом і Заходом поглибилися за часів Київської Русі (IX-XIII ст.). З прийняттям християнства Київська Русь отримала можливість розширити культурний простір взаємин з іншими християнськими державами, долучитися до надбань їх культури. Те, що Русь прийняла християнство за східним обрядом, зробило її "субцивілізаційною структурою Візантійсько-Східнохристиянського світу, і макроетнічною східнослов'янською спільністю" [14, с. 224]. Така особливість цивілізаційної приналежності Русі обумовлює її культурно-цивілізаційний вибір на користь Східнослов'янсько-Православної цивілізації. Від Візантії в Київській Русі було поширено літерно-фонетичну писемність. За даними археологів, на терені Київської держави були відомі різні графічні системи. Слов'яни ще до виникнення глаголиці й кирилиці користувалися примітивними формами письма – "чертами і резами" [4, с. 604]. Проте долучитися до культури християнського світу Київська Русь змогла тільки з прийняттям християнства. Церква сприяла не лише перекладам Святого письма іншими мовами, а й створенню письма в народів, які його не мали. Християнські просвітителі Кирило й Мефодій вважаються родоначальниками слов'янських літератур.

Поширення християнства серед народів, які приймали цю релігію від Візантії, де богослужіння велось грецькою мовою, здійснювалося в процесі перекладу мовами тих народів, які приймали нову віру. На відміну від Папи Римського, який наполягав на богослужінні тільки латинською мовою, Патріарх Візантійський погоджувався на те, щоб народи, які прийняли християнство, користувалися в церкві власною мовою. Гнучка політика Візантії щодо мови була більш сприятливою щодо розвитку національних культур, ніж політика римської церкви, яка дотримувалася доктрини трьох мов: єврейської, грецької й латини, а тому недостатньо спрягла розвитку національних культур. Мовою богослужінь на Русі була церковнослов'янська, яка спиралася на південнослов'янські діалекти й була зрозумілою східним слов'янам. Церковнослов'янська мова використовувалася не тільки у богослужіннях, а й поширилася на релігійну та світську літературу. Церковнослов'янською мовою написано такі видатні твори, як "Патерик" – оповідь про життя святих, написана ченцями Києво-Печерської лаври, проповіді й гімни св. Кирила Туровського, писання київського митрополита середини XI ст. Іларіона

Серед книг, що писалися в часи Київської Русі, переважали літургійні тексти й збірки молитов, але були серед них і богословсько-філософські твори, літописи та юридичні пам'ятки. У "Повісті минулих літ" дається висока оцінка книзі, писаному слову, книжному вченню в житті людини та зазначається, що Ярослав Мудрий продовжив справу свого батька Володимира, який землю розорав і розпушив її, тобто просвітив християнством, а Ярослав засіяв книжними словами серця віруючих людей. Літописець надає великого значення книзі як засобу навчання, порівнюючи їх із ріками, які напоюють собою увесь світ, із джерелом мудрості, з утіхою в печалі, з уздою для тіла й душі. Ярослав заслуговує на похвалу літописця за те, що любив книги, читав їх часто і вдень і вночі, зібрав багато переписувачів, які переклали з грецької на слов'янську мову багато книг. Слова літопису, що Ярослав Мудрий книги зібрав у церкві Софії, дають підставу говорити про створення при цій церкві бібліотеки [15, с. 204].

В історії кожного народу осьовою подією є виникнення національної писемності та поява власного друкарства. З появою писемності на Русі були створені умови для функціонування держави. На роль алфавітної писемності як візуального засобу комунікації у звільненні індивідів від племінної залежності та створенні "цивілізованої людини", тобто відособлених один від одного індивідів, рівних перед писемним правовим кодексом вказує М. Маклюєн: "Обособленность индивида, непрерывность пространства и времени и единообразие кодов – вот главные признаки письменных и цивилизованных обществ" [8, с. 95]. Алфавіт став засобом гомогенізації культури. Якщо раніше кожне плем'я мало свої міфи, звичаї, обряди, які обслуговували тільки одну культуру та відокремлювали її від інших, то з появою фонетичного писемності з'явилася можливість об'єднати розрізнені племена єдиною культурою. "Алфавит означал власть, авторитет и контроль военных структур, способных действовать на расстоянии", – зазначає М. Маклюєн [8, с. 93-94]. Саме завдяки переходу від дописемної до писемної культури в Київській Русі відбувається розширення влади в просторі та часі.

Після розпаду Київської Русі більшість українських земель увійшли до Великого князівства Литовського, де збереглося чимало рис адміністративного устрою і права, які вели початок із доби Київської держави. Державною мовою Великого князівства Литовського, в якому литовці, українці та білоруси були об'єднані одною вірою, мали спільні політичні й культурні інтереси, була так звана "руська мова", під якою розуміли спільну літературну мову білорусів і українців. Досліджуючи особливості культури цієї доби, І. Огієнко вказував на спільність долі та культури білорусів та українців: "Хоча в цій "руській" мові було більше елементів українських і по самій основі своїй була вона українською, проте разом з тим була вона й мовою, добре розумною білорусові. Отож витворювалась тоді спільна українсько-білоруська літературна мова, бо спільним було саме життя і його щоденні інтереси" [10, с. 58]. Зв'язки Києва, Львова з Вільно – столицею Великого Князівства Литовського – були у ті часи найжвавішими; "великі та енергійні церковно-культурні організації

того часу – братства цих міст – були в найтісніших зносинах. Дуже багато українців працювали по школах білоруських, були проповідниками по церквах. Українці ж переповнювали білоруські монастири". На вищих церковних посадах, на єпископських та архімандрічих престолах дуже часто, – як писав І. Огієнко, – у Білорусі перебували українці. "От тому на Москві часто нас, українців, називали білорусами або литвинами, а мову нашу звали білоруською" [10, с. 45].

Розвиток медіакультури України як складової культурного життя значною мірою залежав від політичної ситуації. У ті періоди, коли існувала власна державність (доба Галицько-Волинського князівства), або хоча б елементи державності чи автономної політичної організації (Київське удільне князівство в політичній системі Гедиміновичів, територіальні адміністративні структури Запорізької Січі, реєстрового козацтва) відновлювалися зруйновані шляхи та виникали нові, налагоджувалася робота адміністративного апарату. Проте зв'язки між різними регіонами України досить часто руйнувалися: у час роздробленості Русі, в період Руїни. У такі часи, коли українські землі потрапляли під владу інших держав, з'являлися регіональні особливості культурного життя. Державні кордони ставали суттєвими чинниками ізоляції регіонів та формування культури, обмежували комунікацію.

Проблема "Схід – Захід" загострюється в Україні після Люблінської та Брестської уній. Пов'язано це з тим, що населення виявилось розколотим на дві різні християнські цивілізації. А. Тойнбі головною причиною поділу "християнської людності на два окремі угруповання – західне й православне" вважає розкол єдиної церкви "на два тіла, римокатолицьку церкву і православну" [19, с. 27]. Україна, будучи долученою і до західної християнської і до православної цивілізації, опиняється на перехресті Сходу і Заходу. М. Грушевський, розглядаючи особливості цивілізаційного розвитку українських земель під владою різних держав, бачив у тому трагічний момент нашої історії, який полягав, на його думку, у відсутності власного українського цивілізаційного ритму після того, як виходили джерела її візантійської культури, і вона, через свою належність до східноєвропейського культурного світу, не знаходила опори в якомусь новому цивілізаційному циклі: ні в католицькому, ні в протестантському [1, с. 1507].

Протистояла колонізації західноукраїнських земель невелика група українських магнатів, яка залишалася вірною православної церкві. У XVI – XVII ст. у Львові, Рогатині, Стрії, Комарні, Ярославі, Холмі, Луцьку та Києві виникають братства, які ставили завдання зберегти чистоту православ'я та протидіяли покатоличенню українців. Важливим аспектом їх діяльності була просвітницька – організація шкіл та друкарень для православного населення. Виникнення братств при православних церквах стало засобом збереження традиційної культури і чинником збереження етнічної ідентичності. Проте попри всі зусилля братств, на підвладних Польщі українських землях відбувається покатоличення населення та латинізація освіти. У діловодстві запроваджується латина, відкривають-

ся парафіяльні латиномовні школи, куди місцеві міщани віддавали в науку дітей заради можливості освоїти латинську мову та отримати змогу навчатися в університетах Центральної і Західної Європи. Першим відомим друкованим твором українського автора став твір латинською мовою "Прогностичне судження про поточний 1483 рік" Юрія Дрогобича (Котермака), надрукований у Римі. Впровадження латинської мови в ділову писемність, літературну та наукову творчість сприяло долученню до культурного й політичного життя Західної і Центральної Європи, де латинська мова в той час була мовою науки. Але латинізація та прийняття католицизму перетворювалися на знаряддя й символ релігійної і культурно-релігійної асиміляції.

Складовою частиною національно-культурного та релігійного відродження українського народу в останніх десятиріччях XVI – першій половині XVII ст. стало поширення друкарства. Запровадження друкарства уможливило залучення до культурного й політичного життя широких верств населення та забезпечення умов для формування нації й національної культури. Соціальними наслідками книгодрукування стали зрушення в колишніх межах і зразках культури, подолання обмеженості та трайбалізму – міжплемінної ворожнечі, що проявляється в суспільстві, де є пережитки родоплемінного поділу. З появою друкованих книг їхній гомогенізуючий вплив поширюється на різні регіони країни, сприяючи зміцненню влади, формуванню літературної мови, яка з часом витісняє народні мови розрізнених регіонів і стає засобом масового спілкування, найважливішим фактором формування та розвитку етносу.

Поява націоналізму залежала від швидкості руху інформації. До появи друкованого слова націоналізм не міг сформуватися як нове уявлення про групові спільноти. На значній ролі друкованого слова в самоусвідомленні нації та в формуванні її політичної культури й духовності наполягає М. Маклюєн. Друк, як він влучно зауважує, перетворив народну мову на засіб масового спілкування та замінив племінну організацію суспільства на "асоціацію людей, гомогенно обученных быть индивидами. Сам национализм предстал в энергичном новом визуальном образе групповой судьбы и группового статуса и зависил от скорости движения информации, которая до появления печати была неведома" [8, с. 200-201]. М. Маклюєн обґрунтував думку, що виникнення націоналізму неможливо до тих пір, поки національна мова не втілюється в друковану форму. Це пояснюється тим, що без друку неможливо забезпечити розвиток ринку і торгівлі, зробити культурний простір гомогенним, національним. Друк виливними рухомими літерами, який винайшов у Німеччині в середині XV ст. Гуттенберг, на Східну Європу поширився в XVI ст. Книги видавалися, насамперед, для потреб церкви, але згодом друковані книжки стали видавати й для шкіл. Друк сприяв забезпеченню загальної грамотності та освіти для широких верств населення. М. Маклюєн так характеризує роль друку в формуванні аудиторії: "Печать с помощью подвижных наборных шрифтов создала совершенно неожиданную среду – ПУБЛИКУ (аудиторию). Рукописные технологии не об-

ладали достаточної інтенсивністю и возможностью широкого распространения, необходимыми для создания аудитории в национальном масштабе" [7, с. 19-20].

Україна, як і інші країни Європи, виходила з кризи через відродження культури. Поширення друкарства на заході Європи було передумовою похваллення економіки та культури. Кризові явища в українському церковному, суспільно-політичному та культурному житті, теж вимагали пошуків шляхів оновлення. Особливістю формування медіапростору українських земель було те, що перебування у складі різних культурно-цивілізаційних утворень наклало відбиток на мовну політику видання друкованих книг. Влучну характеристику особливостям становища України між Заходом і Сходом дає Я. Ісаєвич, який відзначає той факт, що "перша друкована книга автора, який походив з України, вийшла в Італії латинською мовою, а перші видання, значна частина яких призначалася для України, видані церковнослов'янською мовою у Польщі друкарем-німцем" [5, с. 198] (йдеться про астрологічний трактат Юрія Дрогобича та богослужбові книги, видруковані в Кракові Швайпольтом Фіолем).

У першій чверті XVI ст. виникло національне білоруське друкарство, яке стало чинником відродження білоруської культури та мало істотне значення і для України, культурне життя якої в багатьох відношеннях становило єдиний процес із білоруським народом. "Псалтырь" Ф.-Г. Скорини, видрукований у Празі 1517 р. як посібник для шкільних потреб, та інші книги проникали в Україну, переписувалися від руки в численних копіях. Ф.-Г. Скорина був засновником першої білоруської типографії і переклав слов'янською мовою та надрукував Біблію (1519), "Апостол" (1525) і "Малую подорожню книжицу" (1525).

Тривалий час першою з відомих в Україні друкарень вважали Львівську, засновану І. Федоровим (Федоровичем). Вона діяла в 1573-1575 рр., а першими книгами, надрукованими в цій друкарні стали Апостол (1574 р.) та Буквар. 1578 р. І. Федоров у маєтку князя К. Острозького на Волині заснував нову друкарню, де 1581 р. було надруковано Острозьку Біблію – першу Біблію слов'янською мовою. Проте, за дослідженнями І. Огієнка, в Україні перша друкарня існувала ще в середині XV ст. у Львові. Власником цієї друкарні був С. Дропан, який у 1460 р. подарував її Онуфріївському монастирю. Це перша з відомих згадок про друкарство в Україні та Львові зокрема, хоч книжок, виданих друкарнею С. Дропана, не збереглося, проте збереглися інвентарні списки книг деяких монастирів [10].

Після Переяславської ради 1654 р. одним із вирішальних чинників культурно-цивілізаційного розвитку більшості українських земель стає факт входження до складу Російської імперії. Відбувся розрив стосунків із Річчю Посполитою і хоча з початком епохи Петра I починається європеїзація Росії, в тому числі й українських земель, проте вона була досить поверховою. Тільки освічені люди, до кола яких належала й верхівка українського козацтва, опановують західноєвропейську культуру. Козацька старшина, яка тривалий час була елітою України, у XVIII ст. ру-

сифікувалася та перетворилася на російське дворянство, проте частина її зберегла національні цінності й інтереси.

Із включенням Правобережжя до складу Росії в 1772 р. ступінь інтеграції населення в російську культуру був незначним, і територія залишалася зоною домінування польських культурних впливів, включаючи Київ, де мовою інтелектуального життя до 30-х років XIX ст. була польська. Після придушення польського повстання 1830-1831 рр. Київ поступово перетворюється на російський міський анклав серед українського сільського населення [9, с. 153]. Але одночасно спостерігається і зворотній вплив: оскільки Україна мала давніші традиції в організації церкви та освіти, то, як зазначає І. Огієнко, "у XVIII віці український вплив на Москву не тільки не зменшав, але зробився ще більшим. Цар Петро, що добре бачив українську культуру, рішуче став на її бік, завше шанував і боронив тих українців, що допомагали йому... Українці заклали в Москві слов'яно-греко-латинську академію на зразок своєї в Києві... На всіх вищих духовних посадах митрополитами, архієпископами, єпископами та ігуменами сиділи по всій Росії самі українці" [11, с. 91–93]. Проте, хоч українська культура мала вплив на російську, це не змогло перешкодити цілеспрямованій політиці русифікації українського народу. Указом Петра I в 1720 р. було заборонено книгодрукування українською мовою (крім богослужбових видань). Продовженням цієї політики стало видання царського указу про заборону викладання української мови в Києво-Могилянській академії (1753 р.), заборона Синодом Російської православної церкви друкування українського букваря (1769 р.), видання у липні 1863 р. міністром внутрішніх справ П. Валувєвим таємного циркуляра про заборону "малоросійским наречием" книг духовного змісту, навчальних і взагалі призначених для початкового читання народу. Друкувати українською мовою дозволялося лише художні твори. І тільки на початку 1870-х років послабшала цензура й українці змогли відновити діяльність своєї преси.

Пробудження політичного життя в Галичині спостерігається в середині XIX ст., а в Російській частині України – наприкінці XIX – на початку XX ст. У цей час в Україні в середовищі інтелігенції з'являється когорта людей, яка перетворила народ з пасивної на активну спільноту, здатну відстоювати національні та політичні інтереси. Але національний рух в різних регіонах України мав свої особливості, на що вказував І. Лисяк-Рудницький: "В Галичині лінія, яка розділяла поляків та українців, була чітка і ясна, незважаючи на часті змішані шлюби. Треба було бути або поляком, або українцем, але не обома одразу. Тим часом російсько-українська диференціація залишалася мінливою і часто розпливчастою" [6, с. 482]. Тобто, на території України, що перебувала під владою Росії, формується подвійна ідентичність, чого не спостерігалося в Західній Україні.

Процес творення української нації мав свої особливості порівняно з іншими країнами Європи. Дворянська еліта була асимільована російсь-

кою культурою та службою, через що пробудження національної свідомості відбувалося під впливом інтелігенції шляхом просвітницької діяльності, "відродження" місцевих мов та використання їх у літературі й освіті, збором історичних документів, фольклору, предметів старовини. Важливу роль у цьому відіграло зацікавлення історією Козаччини, дослідження якої почалося в кінці XVIII ст. У цей час було написано "Короткаю летопись малороссийскую" В. Рубана, "Черниговского наместничества топографическое описание" О. Шафонського, "Записки о Малороссии" Я. Марковича.

Для націєтворення важливу роль відіграє збереження рідної мови, яка є не тільки засобом спілкування, а й унікальною системою світобачення та самовираження нації. Публікація в 1798 р. "Енеїди" Котляревського знаменувала появу української мови як літературної. У 1818 р. О. Павловський написав "Граматику малороссийского наречия", і хоч він вважав українську мову діалектом російської, проте це була спроба відшліфувати її. На становлення літературної української мови мали вплив "Малоросійські оповідання Грицька Основ'яненка" (Г. Квітки-Основ'яненка), багатотомні антології української літератури І. Срезневського "Запорожская Старина" та "Украинская антология". До пробудження національної свідомості спонукала "Історія Русів" (I пол. XIX ст.) невідомого автора, який змальовує картину не реальної України, а такої, про яку мріє: вільної, незалежної, перейнятої почуттям національної гідності, високої моралі [3]. Автор "Історії Русів" вбачав в українцях окремий від росіян народ, який є спадкоємцем Київської Русі. Таке осмислення свого історичного коріння і своєї самобутності внесло свій вклад у становлення української нації.

Важливе значення для формування нації має й видання загальнонаціональних газет, які стають своєрідним діалогом на рівні мислення між видавцями та читачами. Якщо друковану книгу можна розглядати як діалог між читачем та автором, то газета забезпечує такий діалог на рівні нації. Преса, умови літературно-видавничої діяльності, система поширення друкованої продукції забезпечують умови для націєтворення. В Україні нове поняття спільності, яке спирається на спільність мови і культури починає формуватися лише у XIX ст. Досліджуючи зростання національної свідомості українців, О. Субтельний зазначає, що до цього часу вона була лише туманним поняттям. "Люди завжди відчували велику прив'язаність до своєї батьківщини, мови, звичаїв і традицій. Але до недавнього часу етнічна належність не розглядалася як основний критерій визначення групової totoжності. Правові та соціально-економічні відмінності, втілені у системі феодальних станів, тобто відмінності в межах одного народу, вважалися важливішими, ніж відмінності між народами" [18, с. 200]. Оскільки всі відносини людей у суспільстві визначаються культурою, тому від впровадження певних ідей залежить, на основі яких чинників люди будуть відносити себе до тих чи інших спільнот. Так, формування національної свідомості відбувається завдяки інтеліген-

ції, яка, використовуючи друковане слово, доносить до широкої аудиторії ідеї єдиної спільноти на основі спілкування єдиною мовою, спільних культурних зв'язків, спільної історичної долі і світоглядних основ.

Друковані часописи в країнах Західної Європи з'являються на початку XVII ст. На українських землях преса, порівняно із західноєвропейськими країнами, виникла на півтора століття пізніше. Першим її прообразом були видані за гетьмана І. Виговського спеціальні друковані універсали для козацької старшини, в яких публікували накази, закони та новини. Перша газета на території України – "Львівська газета" ("Gazette de Leopold") вийшла французькою мовою в 1776 р. Під час революції 1848 у Львові починають виходити україномовні газети "Зоря галицька", орган Головної Руської Ради, і пропольський "Дневник руський", орган Собору Руського, який видавався І. Вагилевичем. На східних українських землях періодична преса з'явилася тільки в першій половині XIX ст. ("Харківський Еженедельник", "Одесский Вестник", "Киевские Объявления" та "Губернские Ведомости", що видавалися в центральних містах губерній за наказом російського уряду). У 1875 р. у Києві таємна організація "Стара громада", до якої входили В. Антонович, М. Драгоманов, О. Русов, М. Зібер, С. Подолинський, придбала російську газету "Киевский Телеграф", перетворивши її на орган, який висвітлював події з позиції інтересів України. Заборона українських видань спонукала українську інтелігенцію налагоджувати зв'язки з українцями в Галичині, використовуючи їхню україномовну пресу, особливо газету "Правда" для поширення поглядів, заборонених у Росії. Після доносу М. Юзефовича в Петербург на українофілів, у якому він стверджував, що вони ведуть підривну діяльність серед селян, закликаючи до боротьби за незалежність, поширюють антиросійську агітацію в Галичині, Олександром II було призначено імперську комісію, яка рекомендувала заборонити ввезення і публікацію українських книжок, користуватися українською мовою на сцені, закрити "Київський телеграф", що було зроблено за Емським указом 1876 р.

Переважаюча більшість світських книжок, що читалися в Україні освіченою верхівкою суспільства, надходила з-за кордону. Переважно це були книги, видані російською, латинською й французькою мовами в межах Російської імперії, а в монархії Габсбургів (Галичина, Буковина, Закарпаття) – латиномовні та німецькі. Перші українські часописи видавалися теж за межами України. Часопис "Основа" видавався в 1861-1862 рр. в Петербурзі В. Білозерським українською та російською мовами [12, с. 417–418]. Видавництво часопису "Громада" зміг організувати М. Драгоманов у еміграції в Женеві в кінці 1870-х – на початку 1880-х років за фінансової підтримки "Старої громади" Києва. "Громада" стала першим в історії української преси свободним, безцензурним виданням. Після проведення антиукраїнських заходів 1863 і 1876 рр. на землях, що були під владою Росії, ліберально налаштовані східні украї-

нці (В. Антонович, Кониський, П. Куліш, М. Драгоманов) стали використовувати пресу Галичини для пропаганди своїх ідей [18, с. 283].

Поєднання на території України різних культур та цивілізацій спричинило особливості становлення і розвитку сучасної української спільноти, її стосунки із Сходом і Заходом, а також власну культурно-цивілізаційну ідентифікацію. Ще в XIX ст. спроби ідентифікувати себе закінчилися розколом української спільноти на "західників" та "слов'янофілів", який певною мірою існує й дотепер. На Галичині, яка перебувала під владою Габсбургів, Росія з метою посилення свого впливу спряла слов'янофільським тенденціям, налагоджуючи культурні зв'язки і підтримуючи їх фінансово. Найбільш активно серед інших слов'ян поширювалися проросійські настрої в Закарпатті, де видавалася газета русинів "Слово". Під впливом русофілів перебували Народний дім, видавництво "Галицько-руська матиця", частина преси. Значну дискусію в поглядах "старих русинів" із "молодими" – народовцями викликало питання мови: "старі русини відмовлялися брати за основу української літературної мови місцевий діалект – мову свинопасів і чабанів" і в публікаціях користувалися язичем – церковнослов'янською мовою релігійних текстів із домішками польських, російських та українських слів. Ця мова було важко зрозумілою, особливо селянам [18, с. 280 – 281]. За користування народною мовою виступила молодь на чолі з "Руською трійцею". Діяльність цього гуртка, створеного М. Шашкевичем, І. Вагилевичем і Я. Головацьким, слугувала ідеї національного відродження. "Руська трійця" зуміла налагодити видання альманаху "Русалка Дністровая", що містив народні пісні, вірші, історичні статті на місцевому діалекті.

Зростання національного руху в Галичині мало вплив на взаємини між українцями Сходу та Заходу. На початку XX ст. східні українці були кореспондентами та передплатниками часописів, які видавали на Галичині, вчені та письменники обох регіонів співпрацювали в Товаристві ім. Т. Г. Шевченка. Оскільки більшість преси на Галичині перебувала під впливом русофілів, народовці створили нові часописи: "Вечорниці" (1862р.), "Мета" (1863-1865), "Нива" (1865), "Русалка", "Правда" (1867-1880). Народовцями було розроблено українську граматику і словники, створено український театр у Львові (1868р.), товариство "Просвіта" (1868 р.) та Товариство ім. Т. Г. Шевченка (1873р.). На противагу русофільському "Слову", з 1880 р. стали видавати газету "Діло", орієнтовану на маси. Згодом ця газета стала найбільш впливовою й популярною українською газетою на Галичині. У 1913 р. на Західній Україні видавали 80 українських періодичних видань, з них 66 – у Галичині, решта – на Буковині та Закарпатті [18, с. 288]. У 1914 р., після захоплення Галичини, російська військова адміністрація заборонила всю українську пресу, українські народні заклади та відповідні громадські організації.

Не зважаючи на те, що політика Російської імперії чинила перешкоди для національного відродження (укази 1863 та 1876 рр. обмежували використання української мови, українські товариства та організації за-

знавали політичних репресій), діяльність української інтелігенції привела до відновлення української державності в 1917-1919 рр. Істотні здобутки на шляху до перетворення української культури, в тому числі й українського книговидання, на головний чинник розвитку культури всієї нації пов'язані з короткотрасним існуванням українських держав – УНР, Української держави за гетьмана та ЗУНР. У Галичині в міжвоєнний період деякі успіхи українське книговидання, попри антиукраїнський характер польської урядової політики, мало завдяки активності громадськості. Порівняно вільно поширювалися українські книжки й преса в 1920-1930-х роках на Закарпатті. В обмежених масштабах українське книговидання виходило на перший план і під час так званої українізації в Українській РСР, але вже наприкінці 20-х років, унаслідок репресій з боку сталінського режиму, було продовжено політику денационалізації України, що викликало глибокі деформації в його духовно-культурному розвитку, викривлення в етносоціальній структурі суспільства, розпорошення української еліти [2, с. 67-77].

Аналізуючи історичний розвиток українських земель, С. Рудницький стверджував, що позитивне вирішення українського питання, тобто утворення української національної держави в етнографічних межах, є розв'язанням останнього великого питання в Європі. "Утворення національної держави в етнічних межах є єдиним шляхом, щоб запобігти заколотам і конфліктам у південно-східній частині Європи. Без національної української держави доживемо в найкоротшому часі до нових тяжких воєнних і революційних катастроф" [17, с. 145]. Учений аналізує, чому Україна на початку ХХ ст. опинилася у такому тяжкому становищі й одночасно констатує, що причиною цього є нестача національної свідомості української інтелігенції. "Український народ має право вимагати від своєї інтелігенції, щоб вона бодай не грішила ігнорацією в справі рідного краю" [17, с. 346]. Звичайно, те, що Західна Україна була тривалий час під владою спочатку Польщі, а потім Речі Посполитої та Австро-Угорщини, Центральна та Східна Україна – під владою Росії, позначилося на культурі, традиціях, релігійній приналежності населення. Населення Західної України є переважно україномовним, дотримується греко-католицизму та досить націоналістично налаштоване. Населення Центру та Сходу України переважно дотримується православ'я (принаймні відносить себе до православної цивілізації), значна його частина вважає рідною російську мову. Це дає підстави говорити, що через терени України проходить цивілізаційне розмежування між Західнохристиянським і Східнослов'янсько-православним світами. С. Гантингтон вважає, що Україна – "это расколотая страна с двумя разными культурами" [20, с. 255]. Суттєві характеристики західної цивілізації (католицька релігія, латинське коріння мов, відокремлення церкви від держави, принцип панування права, соціальний плюралізм, традиції представницьких органів влади, індивідуалізм) практично відсутні в історичному досвіді східнохристиянської цивілізації [20, с. 211]. Така специфіка цивілізаційного

розвитку України позначається як на двовекторності орієнтації національної еліти та світоглядних установок мас, так і на двовекторності орієнтації держави в зовнішній політиці.

Історична доля і культура різних земель України є досить різною. Проте, незважаючи на те, під владою яких держав вони були, завжди було прагнення створити свою державу. Пророческо звучать слова Н. Полонської-Василенко: "Боротьба не скінчилася. Пройдено тільки окремі її етапи. Історія України дає багато прикладів, коли здавалося, що вже вона остаточно переможена, знищена, що її "немає й не буде", – але минає час, і вона виходила знову на історичний кін оновлена й жива" [16, с. 546].

Україна, якій притаманна етнокультурна і конфесійна різноманітність, переживає розкол у суспільстві. Цей виклик нашому суспільству змушує актуалізувати проблему толерантності як первинної умови консенсусних рішень, що об'єднують суспільство. Нетерпимість, яка пропагується в мас-медіа стосовно до тих чи інших соціокультурних, політичних спільнот, настроїв у суспільстві, орієнтація на корпоративні інтереси, має бути замінена недейними засобами на орієнтацію на загальнолюдські цінності. Визнання культурного розмаїття – це тільки перший крок на шляху до взаємодії, а не гарантія успіху комунікації. Для позитивного результату важливе не тільки визнання відмінностей. Набагато важливішим є розуміння, яке значення надається культурній різноманітності. Цей фактор може служити як партнерству та співробітництву, так і виникненню конфліктів. Небезпечною для суспільства є пропаганда в мас-медіа ідей, які можуть сприяти пробудженню расової, етнонаціональної, соціальної ідентичності та які відволікають від усвідомлення єдиних з іншими людьми загальнолюдських цінностей. Це веде до соціальної напруги, до революцій, громадянських і цивілізаційних воєн. Завданням медіакультури має бути формування культурного середовища, доброзичливо налаштованого до всього іншого, чужого, особливого. Прийняття відмінностей і пошук основ для мирного співіснування неможливий поза комунікативною парадигмою. У її основі – направленість на діалог і взаємодію, установки на співробітництво і партнерство. Важливо, щоб у процесах спілкування ставка робилася не на відособлення через культурні відмінності, а на єдність через розмаїття.

Список використаних джерел:

1. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / М. Грушевський / НАН України, Інститут української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та ін. – Т. 9, кн. 2: 1654-1657 роки. – К. : Наукова думка, 1997. – С. 871-1630. 2. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Ярослав Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с. 3. Історія Русів. Український переклад Івана Драча. – К. : Веселка, 2003. – 366 с. 4. Історія української культури у п'яти томах. Т. 1: Історія культури давнього населення України; Гол. ред. Толочко П. П. – К. : "Наукова думка", 2001. – 1136 с. 5. Історія української культури у п'яти томах. Т. 2: XIII – перша половина XVII ст. – К. : "Наукова думка", 2001. – 848 с. 6. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2-х томах. – Т. 1. – К. : Основи, 1994. – 554 с. 7. Маклюен М. Галактика Гуттенберга: Становление человека печатающего / Перевод И. О. Тюриной. – М. : Академический Проект : Фонд "Мир", 2005. – 496 с.

8. Маклюэн М. Понимание медиа: Внешние расширения человека / Пер с англ. В. Николаева; Закл ст. М. Вавилова. – 2-е изд. – М. – "Гиперборей", "Кучково поле", 2007. – 464 с.
9. Мостяев О. І. Розвиток структури українського соціуму // Власюк О. С., Крисаченко В. С., Степико М. Т. та ін. Український соціум / За ред. В. С. Крисаченка. – К.: Знання України, 2005. – С. 136-163.
10. Огієнко І. Історія українського друкарства / Іван Огієнко. – Київ : Либідь, 1994. – 446 [2] с.
11. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. – Репр. відтворення вид. 1918 р. – К.: Абрис, 1991. – 272 с.
12. Основа // Русская периодическая печать (1702–1894): Справочник / Под редакцией А. Г. Дементьева, А. В. Западова, М. С. Черепанова. – М. : Гос. изд-во политической литературы, 1959. – С. 417–418.
13. Павленко Ю. В. Передісторія давніх русів у світовому контексті / Укр. акад. наук національного прогресу, Інститут гуманітарних досліджень / Ю. В. Павленко. – К. : Фенікс, 1994. – 412 с.
14. Павленко Ю. В. Україна в системі глобальної цивілізації / Ю. В. Павленко // Практична філософія. – 2001. – № 2. – С.224-236.
15. Повесть временных лет. Подготовка текста, перевод, тсатьи и комментарии Д. С. Лихачева. Под ред. В. П. Артановой-Перетц. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Санкт-Петербург: "Наука". – 1999. – 669 с.
16. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Від середини ХУІІ століття до 1923 року / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – 608 с.
17. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? / С. Рудницький; Упорядник та автор передмови О. І. Шаблій. – Львів: Світ, 1994. – 416 с.
18. Субтельний О. Історія України / О. Субтельний; Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. – К. : Либідь, 1991. – 512 с.
19. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. Том 1 / А. Дж. Тойнбі; пер. з англ. В. Шовкуна. – К. : Основи, 1995. – 614 с.
20. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон; пер. с англ. Т. Велимева, Ю. Новикова. – М.: АСТ, 2005. – 603, [5] с. – (Philosophy).

Надійшла до редколегії 12.02.15

Л. А. Ороховская

МЕДИАПРОСТРАНСТВО УКРАИНЫ НА ПЕРЕСЕЧЕНИИ МИРОВЫХ МЕДИАКУЛЬТУРНЫХ ВЕКТОРОВ

В статье исследуются особенности формирования медиапространства Украины, которая находится на пересечении медиакультурных векторов "Восток – Запад".

Ключевые слова: медиакультура, масс-медиа, "Запад", "Восток", цивилизация.

L. A. Orokhovska

UKRAINIAN MEDIA SPACE AT THE INTERSECTION OF GLOBAL MEDIA CULTURE VEKTORS

In the article investigates the peculiarities of media space of Ukraine, which is located at the intersection of "East- West" media culture vectors.

Keywords: media culture, mass media, "East", "West", civilization.